

Jeroen Vanheste, *Guardians of the Humanist Legacy. The Classicism of T.S. Eliot's Criterion-Network and its Relevance to our Postmodern World*. Leiden: Brill, 2007. ISBN 9789004161603. 555 pp. € 99.00

→ WESSEL KRUL

Van 1922 tot 1939 verscheen in Londen het tijdschrift *The Criterion*, dat onder redactie stond van de dichter T.S. Eliot. *The Criterion* was in hoofdzaak een literair blad (in de eerste aflevering verscheen Eliots beroemde *The Waste Land*), maar het besteedde ook veel aandacht aan filosofische en maatschappelijke vraagstukken. In de latere jaargangen kreeg het beschouwelijke proza zelfs de overhand. Het programma van *The Criterion* omvatte tenminste twee doelstellingen: de eigentijdse cultuurproductie moest worden getoetst aan blijvende, in de actualiteit opnieuw tot gelding gebrachte waarden, en deze waarden moesten worden begrepen als onderdeel van een gemeenschappelijke traditie. Het blad probeerde een trefpunt te zijn van gelijkgezinde auteurs uit heel Europa. Eliot nam regelmatig werk op van buitenlandse collega's, en onderhield een kring van vaste correspondenten die verslag deden

van de culturele ontwikkelingen in hun taalgebied.

Het internationale netwerk rond *The Criterion* is het uitgangspunt van een omvangrijke en erudiete verhandeling, waarop de Nijmeegse cultuurfilosoof Jeroen Vanheste onlangs promoveerde. *The Criterion* leent zich zeer goed voor een onderzoek naar de manier waarop een bepaalde groep schrijvers reageerde op de problemen die zij in hun tijd waarnamen. Het blad nam deel aan een Europees debat dat kenmerkend is voor de jaren na de wereldoorlog: de roep om vaste normen (de *retour à l'ordre*), de herwaardering van de verhouding tussen intellectueel en samenleving, het streven naar geestelijk leiderschap, de kritiek op massacultuur, materialisme en relativisme. Vanheste is echter maar in beperkte mate in de geschiedenis van *The Criterion* en de historische omstandigheden waaruit het voortkwam geïnteresseerd. De gegevens betreffende het blad zijn aan het slot van zijn boek in een appendix ondergebracht. Er is geen bespreking van de inhoud van de verschillende jaargangen, en op de literaire bijdragen wordt nauwelijks ingegaan.

Guardians of the Humanist Legacy is dan ook geen tijdschriftstudie, maar

een verdediging van het cultuurfilosofische gedachtengoed van T.S. Eliot en een aantal geestverwanten als E.R. Curtius, Julien Benda en José Ortega y Gasset. Vanheste is ervan overtuigd dat de beginselen die Eliot met name in de eerste tien jaar van *The Criterion* formuleerde, in voortdurende samenspraak met gelijkgezinde auteurs, voor de hedendaagse cultuur onmiddellijk relevant zijn. Dit komt omdat deze ideeën, zoals Eliot betoogde, in een lange en respectabele Europese traditie staan. Het boek van Vanheste bestaat uit twee gedeelten. In het eerste deel zet hij uiteen op welke manier de auteurs rond *The Criterion* bij deze Europese traditie aansloten, wat de hoofdthema's in deze traditie zijn, en op welke manier zij deze in de eigentijdse kunst en cultuur wilden toepassen. Het tweede deel bespreekt enkele hedendaagse auteurs die volgens Vanheste soortgelijke ideeën naar voren brengen, en die daarmee het bewijs leveren van de geldigheid en de actualiteit van Eliots opvattingen.

T.S. Eliot heeft de laatste jaren een slechte pers gehad. Hij is in een reeks van publicaties, zowel academisch als populariserend, beschuldigd van antisemitisme, vrouwenhaat, verdediging van sociale

ongelijkheid en sympathie voor het fascisme. Vanheste doet geen moeite om deze verwijten te weerleggen, maar beschouwt ze als kwesties van ondergeschikt belang. Volgens hem ligt de betekenis van Eliot niet in zijn incidentele persoonlijke vooroordelen (en blijkbaar evenmin in zijn dichterschap), maar in zijn voorstellen voor de wederopbouw van de Europese cultuur in de jaren 1920. Eliot omschreef zijn beginselen in levensbeschouwelijke zin als humanisme, en in esthetische zin als classicisme. Humanisme impliceert de menselijke mogelijkheid om zichzelf intellectueel en moreel te ontwikkelen en te verbeteren, een vertrouwen in redelijkheid en beheersing van de primaire emoties, een beroep op wederzijds begrip en verdraagzaamheid, maar ook een geloof in bovenpersoonlijke, objectieve normen. Classicisme berust op waarden als continuïteit en traditie, erkenning van kwaliteitsverschil, striktheid van oordeel, streven naar voortreffelijkheid binnen gegeven grenzen.

Nu zijn dit weinig controversiële idealen. De meeste mensen vinden dat hun meningen redelijk zijn, maar ook dat het goed is om iets te leren. En inderdaad zijn zulke pedagogische doelstellingen in de

Europese traditie al vaak naar voren gebracht. Om dat te laten zien neemt Vanheste de lezer met zevenmijlslaarzen mee door de Europese cultuurgeschiedenis, van Plato en Aristoteles via Dante, Erasmus, Voltaire en Goethe tot in de negentiende eeuw. Als deze ideeën echter altijd zo wijdverbreid zijn geweest, waarom moesten zij dan na 1922 zo nadrukkelijk worden verdedigd? Kregen zij in die specifieke context niet een bijzondere lading? Hoe vager de termen, des te groter de kans op eensgezindheid. Het is begrijpelijk dat Eliot zich in de gespannen verhoudingen na de wereldoorlog zo algemeen mogelijk uitdrukte. Toch wist hij heel precies wat hij wilde. De Nederlandse historicus Johan Huizinga, die vergelijkbare gedachten koesterde, sprak destijds duidelijker uit waar het om ging: niet humanisme of classicisme, maar conservatisme. Bij nadere beschouwing spitst het programma van Eliot zich toe in de leuze 'order and authority'. Vanheste laat daarover geen misverstand bestaan.

Voor Eliot en zijn geestverwanten kregen deze waarden een nieuwe urgentie omdat zij, zo leek het tenminste, in de tweede helft van de negentiende eeuw door een aantal buitengewoon invloedrijke denkers

waren opgegeven. Met Marx, Nietzsche en Freud begon een breuk in de Europese cultuurtraditie die na 1945 alleen nog maar dieper is geworden. Hun grootste werking oefenden deze 'nihilisten' volgens Vanheste uit in de tweede helft van de zestiende eeuw, toen zij de inspiratiebron werden van de stroming die bekend staat als het postmodernisme, en die in feite niets anders is dan een te ver doorgeschoten westerse zelfkritiek. De universitaire wereld heeft er alom voor gecapituleerd, meent Vanheste, maar het is tijd om deze crisis te overwinnen. Eliot wees al in de jaren 1920 de weg, en er zijn inmiddels denkers die in zijn geest voortgaan, zoals Luc Ferry, Tzvetan Todorov, George Steiner en Roger Scruton. In het Tilburgse Nexus-Instituut herkent Vanheste een organisatie met soortgelijke ambities.

Het doet er misschien niet toe dat Ferry en Todorov in een volstrekt andere intellectuele traditie staan dan Steiner en Scruton, en zelfs niet dat de ideeën van Marx, Nietzsche en Freud voor talloze lezers een hoogtepunt van redelijkheid en humanisme zijn geweest. Het probleem met de cultuurfilosofie die Vanheste ontwikkelt is dat zij aanknoopt bij een specifiek moment uit de geschiedenis, en vervolgt

de inzichten van dat bepaalde moment voor universeel geldig verklaart. Eliot is in de loop van de jaren 1930 van mening veranderd, en een religieus denkend nationalist geworden. Vanheste vindt dit geen positieve ontwikkeling, en besteedt daarom aan de latere periode van *The Criterion* weinig aandacht. Deze wending van Eliot is echter geen toevallig gevolg van de ongunst der tijden, zoals Vanheste suggereert, maar een logische consequentie van zijn eerder ingenomen standpunt. Wat Eliot nastreefde met zijn orde en autoriteit, was een esthetisering van de samenleving. Hij ontdeed weldra dat de esthetica de objectieve maatstaven waar hij naar zocht niet kan bieden. Zo kwam hij onvermijdelijk uit bij het geloof en de natie. Hetzelfde overkwam Hugo von Hofmannsthal, een van Vanheste's kroongetuigen, toen hij in 1927 opriep tot een 'conservatieve revolutie', en in nog sterkere mate Stefan George, de grote afwezige in dit boek, die niettemin op de achtergrond van het debat in en rondom *The Criterion* voortdurend aanwezig was.

Kan het zwaarwichtige conservatisme van de jaren 1920 werkelijk

een richtlijn zijn voor een hedendaagse cultuurfilosofie? Een van de onderhoudendste kanten van *The Criterion*, meent Vanheste, is de cultuurkritiek. Die cultuurkritiek kwam echter al te vaak op hetzelfde neer, namelijk smalen op de domme massa, en dat is een van de gemakkelijkste manieren om zich superieur te voelen. Er is geen twijfel aan dat Eliot en zijn vrienden het debat over de cultuur buitengewoon ernstig namen. Maar wat deden zij nu eigenlijk met hun plechtig verkondigde beginselen? Dat wat Eliot classicisme noemde, valt goeddeels samen met het literaire en artistieke modernisme. Ook Vanheste vat het zo op, gezien de schrijvers, zoals Proust en Thomas Mann, die hij als voorbeeld geeft. Het merkwaardige verband tussen literaire vernieuwing en maatschappelijke behoudzucht blijft een van de intrigerende aspecten van de cultuur van de jaren 1920. Vanheste lijkt deze historische relatie om te willen keren, in de veronderstelling dat behoud vanzelf een culturele bloei oplevert.

·> WESSEL KRUL is hoogleraar Cultuurgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen.